O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK: 1.71.48.74.58

Iqboljon T. BOLTABOYEV,
Mustaqil izlanuvchisi, PhD, Farg‘ona davlat universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston,
E-mail: alfargoniy.uz@gmail.com, Orcid: 0009-0003-2713-5992

Farg‘ona davlat universiteti professori I.Siddiqov taqrizi asosida.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY ADOLATNI TA’MINLASHNING FALSAFIY KONSEPSIYASI: DISTRIBUTIV, PROTSESSUAL VA E’TIROFGA ASOSLANGAN ADOLAT MEZONLARINING TIZIMLI UYG‘UNLIGI

Annotatsiya

Maqolada Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni distributiv, protsessual va e’tirofga asoslangan mezonlar integratsiyasi orqali ta’minlashning falsafiy konsepsiyasi ijtimoiy-falsafiy va normativ nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi resurs va imkoniyat taqsimoti, qaror ishlab chiqishning adolatliligi hamda shaxs va guruhlarning teng e’tirofini birlashtiruvchi ko‘p o‘lchovli ijtimoiy adolat konsepsiyasini asoslash. Metodologik asosni dialektik, konseptual, qiyosiy, aksiologik hamda refleksiv muvozanat usullari tashkil etadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy adolat, distributiv adolat, protsessual adolat, e’tirof, Yangi O‘zbekiston, inson qadr-qimmati, integrativ yondashuv.

ФИЛОСОФСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА: СИСТЕМНОЕ СОЧЕТАНИЕ КРИТЕРИЕВ СПРАВЕДЛИВОСТИ, ОСНОВАННЫХ НА ДИСТРИБУТИВНЫХ, ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ И ПРИЗНАТЕЛЬНЫХ ПРИНЦИПАХ

Аннотация

В статье с социально-философских и нормативных позиций анализируется интегративная философская концепция обеспечения социальной справедливости в Новом Узбекистане через единство распределительной, процедурной и признательной справедливости. Цель исследования состоит в выявлении внутренних связей между ключевыми категориями проблемы и условий их справедливого институционального согласования. Методологическую основу составляют диалектический, концептуальный, сравнительный, аксиологический методы и принцип рефлексивного равновесия.

Ключевые слова: социальная справедливость, распределительная справедливость, процедурная справедливость, признание, Новый Узбекистан, человеческое достоинство, интегративный подход.

PHILOSOPHICAL CONCEPT FOR ENSURING SOCIAL JUSTICE IN NEW UZBEKISTAN BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH: SYSTEMIC HARMONIZATION OF DISTRIBUTIVE, PROCEDURAL, AND RECOGNITION-BASED JUSTICE CRITERIA

Annotation

The article examines an integrative philosophical concept of social justice in New Uzbekistan combining distributive, procedural and recognition-based justice from socio-philosophical and normative perspectives. The study identifies internal relations among the key categories of the problem and the conditions for their just institutional coordination. The methodology combines dialectical, conceptual, comparative and axiological analysis with the principle of reflective equilibrium.

Keywords: social justice, distributive justice, procedural justice, recognition, New Uzbekistan, human dignity, integrative approach.

Kirish. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni distributiv, protsessual va e’tirofga asoslangan mezonlar integratsiyasi orqali ta’minlashning falsafiy konsepsiyasi muammosi ijtimoiy falsafaning normativ va institutsional yo‘nalishlarini birlashtiruvchi dolzarb masalalardan biridir. Muammoning keskinligi shundaki, ijtimoiy adolat faqat resurslar taqsimoti bilan o‘lchansa qaror protsedurasidagi teng maqom va madaniy-ijtimoiy e’tirof muammolari, faqat protsedura bilan o‘lchansa esa real resurs va imkoniyat nomutanosibliklari ko‘rinmay qoladi. Shu sababli tadqiqot faqat mavjud institutlarning tavsifiga emas, ularning qaysi sharoitda adolatli, legitim va inson qadr-qimmatiga mos munosabatlar ishlab chiqarishini aniqlashga qaratildi.

Mavzuning nazariy bo‘shlig‘i quyidagicha ifodalanadi: adolatning distributiv, protsessual va e’tirofiy yondashuvlari ko‘pincha alohida konseptual maktablar sifatida qo‘llanadi; ularni Yangi O‘zbekiston transformatsiyasi uchun amaliy baholash mezonlariga aylantiruvchi integrativ arxitektura yetarli darajada ishlab chiqilmagan. O‘zbek mualliflarining so‘nggi tadqiqotlari milliy transformatsiya doirasida masalaning konkret institutsional va ijtimoiy qirralarini ko‘rsatadi [1; 2]. Ularning natijalari ushbu maqola uchun tayyor empirik xulosa emas, balki mahalliy konseptual muhitni tushunish va normativ savollarni aniqlashtirish manbasi sifatida qo‘llanadi.

Tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yildi: distributiv adolat, protsessual adolat va e’tirofga asoslangan adolat o‘rtasidagi munosabatni qanday normativ va institutsional asosda tashkil etish mumkin, toki bir omilning kuchayishi boshqasining mazmunini yemirmasin? Obyekt Yangi O‘zbekistondagi ijtimoiy siyosat va demokratik institutsional transformatsiya; predmet distributiv, protsessual va e’tirofga asoslangan adolat mezonlarining o‘zaro tizimli bog‘lanishi.

Materiallar va metodlar. Konseptual tahlil asosiy terminlarning ma’no diapazonini aniqlash, kategoriyalar

o‘rtasidagi yashirin ekvivalentliklarni ajratish va ularni baholash savollariga aylantirishga xizmat qildi. Qiyosiy metod turli ilmiy an’analardagi argumentlarni bir xil muammo maydonida solishtirish imkonini berdi. Aksiologik tahlilda samaradorlik bilan bir qatorda qadr-qimmat, teng maqom, ishtirok, erkinlik va mas’uliyatga ta’sir ham hisobga olindi.

Natijalar. Distributiv adolat resurslar va imkoniyatlarning kimga qancha berilganini tahlil qiladi, biroq teng natijaning o‘zi qaror jarayonidagi hurmatsizlik yoki ovozsizlikni avtomatik bartaraf etmaydi. Ushbu tezis distributiv adolatni mustaqil va o‘z-o‘zidan yetarli kategoriya sifatida emas, protsessual adolat hamda e’tirofga asoslangan adolat bilan o‘zaro shartlangan ijtimoiy munosabat sifatida ko‘rishni talab qiladi. Falsafiy tahlilda bir qadriyatning maksimal darajada amalga oshirilishi emas, uning boshqa legitim talablar bilan qanday uyg‘unlashishi muhimdir. Shu bois normativ baho institutning formal maqsadi, real ijtimoiy oqibatlari va shaxsning subyektlik maqomini bir vaqtda hisobga olishi kerak. [1]

Protsessual adolat shaxsning qaror ishlab chiqishda teng maqomda eshitilishi va sabablarni bilishini talab qiladi, lekin formal teng protsedura katta boshlang‘ich tafovutlarni o‘z-o‘zidan kamaytirmaydi. Masalaning dialektik tabiati shundaki, distributiv adolatning kuchayishi muayyan sharoitda protsessual adolatni qo‘llab-quvvatlashi, boshqa sharoitda esa uni cheklashi mumkin. Ziddiyatni mexanik murosa orqali emas, qarama-qarshi talablarning funksional chegaralarini aniqlash va yangi institutsional sifatga olib chiqish orqali hal etish mumkin. Bu yondashuv abstrakt normativizmni kamaytirib, tahlilni real boshqaruv, fuqarolik tajribasi va ijtimoiy tuzilma bilan bog‘laydi. [2]

E’tirofga asoslangan adolat kamsitish va status ierarxiyalarini tahlil qiladi, biroq ramziy hurmat moddiy imkoniyatlar bilan qo‘llab-quvvatlanmasa uning real ozod qiluvchi salohiyati cheklanadi. Bu yerda formal tenglikni real imkoniyat bilan, deklarativ huquqni amaliy foydalanish imkoniyati bilan aynanlashtirmaslik zarur. Distributiv adolat mazmuni resurslardan foydalanish qobiliyati, ovozning eshitilishi, qarorga ta’sir imkoniyati va nomutanosib zararlarning kamaytirilishi bilan bog‘langandagina to‘liq namoyon bo‘ladi. Natijada adolat statik holat emas, imkoniyat va maqomni ishlab chiqaradigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatiga doir mezonga aylanadi. [3]

Integrativ yondashuv uch shaklni oddiy yig‘indi sifatida emas, bir-birining zaif tomonini diagnostika qiluvchi va to‘ldiruvchi normativ qatlamlar sifatida ko‘radi. Nazariy jihatdan bu xulosa natijaviy, protsessual va munosabatli adolatni bir-biridan ajratmaslikni talab qiladi. Qarorning kimga nima bergani muhim, biroq qaror qanday ishlab chiqilgani, kimning dalili tan olingani, javobgarlik qanday taqsimlangani va e’tirofga asoslangan adolat qanday himoyalangani ham bir xil darajada normativ ahamiyatga ega. Ushbu qatlamlardan biridagi tizimli nuqson qolgan qatlamlarning legitimligini ham zaiflashtiradi. [4]

Demokratik transformatsiya nuqtai nazaridan institutlar tayyor va o‘zgarmas tuzilma emas, jamoaviy tajriba orqali muntazam qayta legitimlashtiriladigan mexanizmdir. Tarixiy meros, ijtimoiy guruhlarning boshlang‘ich pozitsiyasi va axborotga kirish tafovutlari protsessual adolatni turlicha idrok etishga olib keladi. Shu sababli umumiy qoidaning o‘zi yetarli emas; uning turli guruhlarga real ta’siri refleksiv ravishda tekshirilishi lozim. [5]

Imkoniyatlar tengligi formal huquqdan ko‘ra kengroq bo‘lib, shaxsning ta’lim, sog‘liq, axborot va ijtimoiy tarmoq kabi konversiya resurslaridan foydalana olish qobiliyatini qamrab oladi. Natijada distributiv adolat, protsessual adolat va e’tirofga asoslangan adolat o‘rtasidagi aloqa nol yig‘indili raqobat sifatida emas, o‘zaro mustahkamlovchi normativ arxitektura sifatida ko‘rinadi. Bir tamoyilning barqarorligi boshqasini chetga surishga emas, uning institutsional kafolatlarini tan olishga bog‘liq. Aynan shu nuqtada davlat, jamiyat va shaxs o‘rtasidagi munosabat paternalistik boshqaruvdan hisobdorlik, ishtirok va asoslantirishga tayanuvchi tizimga o‘tadi. [6]

Protsessual adolatning markaziy elementi, qaror sabablarini ko‘rsatish va e’tiroz uchun yo‘l ochish, davlatning fuqaroga faqat boshqaruv obyekti emas, teng normativ subyekt sifatida munosabatda bo‘lishini bildiradi. Ushbu tezis distributiv adolatni mustaqil va o‘z-o‘zidan yetarli kategoriya sifatida emas, protsessual adolat hamda e’tirofga asoslangan adolat bilan o‘zaro shartlangan ijtimoiy munosabat sifatida ko‘rishni talab qiladi. Falsafiy tahlilda bir qadriyatning maksimal darajada amalga oshirilishi emas, uning boshqa legitim talablar bilan qanday uyg‘unlashishi muhimdir. Shu bois normativ baho institutning formal maqsadi, real ijtimoiy oqibatlari va shaxsning subyektlik maqomini bir vaqtda hisobga olishi kerak. [7]

E’tirof qatlamida “hamma uchun bir xil” yondashuv ayrim guruhlarning tarixiy yoki institutsional to‘siqlarini ko‘rinmas qilishi mumkin, shu sababli teng maqom ba’zan differensial qo‘llab-quvvatlashni talab qiladi. Masalaning dialektik tabiati shundaki, distributiv adolatning kuchayishi muayyan sharoitda protsessual adolatni qo‘llab-quvvatlashi, boshqa sharoitda esa uni cheklashi mumkin. Ziddiyatni mexanik murosa orqali emas, qarama-qarshi talablarning funksional chegaralarini aniqlash va yangi institutsional sifatga olib chiqish orqali hal etish mumkin. Bu yondashuv abstrakt normativizmni kamaytirib, tahlilni real boshqaruv, fuqarolik tajribasi va ijtimoiy tuzilma bilan bog‘laydi. [8]

Distributiv qayta taqsimotning legitimligi fuqarolar uni qanday protsedura orqali asoslangan, kimning ehtiyoji qanday aniqlangan va yuklar qanday taqsimlanganini tushuna olganda kuchayadi. Bu yerda formal tenglikni real imkoniyat bilan, deklarativ huquqni amaliy foydalanish imkoniyati bilan aynanlashtirmaslik zarur. Distributiv adolat mazmuni resurslardan foydalanish qobiliyati, ovozning eshitilishi, qarorga ta’sir imkoniyati va nomutanosib zararlarning kamaytirilishi bilan bog‘langandagina to‘liq namoyon bo‘ladi. Natijada adolat statik holat emas, imkoniyat va maqomni ishlab chiqaradigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatiga doir mezonga aylanadi. [1]

Integrativ adolat qarorlarni bir o‘lchovli reytingdan ko‘ra matritsa asosida baholaydi: taqsimotdagi yutuq protsessual buzilish yoki e’tirofiy zarar bilan qanday nisbatda ekanligi alohida ko‘riladi. Nazariy jihatdan bu xulosa natijaviy, protsessual va munosabatli adolatni bir-biridan ajratmaslikni talab qiladi. Qarorning kimga nima bergani muhim, biroq qaror qanday ishlab chiqilgani, kimning dalili tan olingani, javobgarlik qanday taqsimlangani va e’tirofga asoslangan adolat qanday himoyalangani ham bir xil darajada normativ ahamiyatga ega. Ushbu qatlamlardan biridagi tizimli nuqson qolgan qatlamlarning legitimligini ham zaiflashtiradi. [2]

Muhokama. Olingan natijalar Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni distributiv, protsessual va e’tirofga asoslangan mezonlar integratsiyasi orqali ta’minlashning falsafiy konsepsiyasini bir o‘lchovli formulaga tushirish qiyinligini ko‘rsatadi. O‘zbek manbalaridagi mahalliy transformatsiya tajribasi [1; 2], rus tilidagi ilmiy adabiyotdagi institutsional va konseptual tahlillar [3; 4], shuningdek ingliz tilidagi va boshqa xalqaro yondashuvlar [5–8] bir-birini aynan takrorlamaydi. Ularni bir modelda solishtirish nazariy farqlarni yo‘qotish emas, qaysi normativ xulosalar kontekstga bog‘liq, qaysilari esa umumlashtirishga yaroqli ekanini aniqlash imkonini beradi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida inson qadrini yuksaltirish g‘oyasi uch qatlamli adolatni bog‘lovchi aksiologik markaz vazifasini bajarishi mumkin, agar u

tekshiriladigan institutsional mezonlarga aylantirilsa. Demokratik transformatsiya nuqtai nazaridan institutlar tayyor va o‘zgarmas tuzilma emas, jamoaviy tajriba orqali muntazam qayta legitimlashtiriladigan mexanizmdir. Tarixiy meros, ijtimoiy guruhlarning boshlang‘ich pozitsiyasi va axborotga kirish tafovutlari protsessual adolatni turlicha idrok etishga olib keladi. Shu sababli umumiy qoidaning o‘zi yetarli emas; uning turli guruhlarga real ta’siri refleksiv ravishda tekshirilishi lozim. [7]

Xulosa. Tadqiqot Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni distributiv, protsessual va e’tirofga asoslangan mezonlar integratsiyasi orqali ta’minlashning falsafiy konsepsiyasi masalasini alohida va bir-biridan uzilgan kategoriyalar majmui sifatida emas, o‘zaro shartlangan normativ munosabat sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatdi. Tahlil natijasida “taqsimot, protsedura, e’tirof” uch qatlamli adolat matritsasi taklif qilindi; mazkur model distributiv adolat, protsessual adolat va e’tirofga asoslangan adolat o‘rtasidagi aloqani bir tamoyilning mutlaq ustuvorligi asosida emas, ularning legitim funksiyalari va chegaralarini o‘zaro muvofiqlashtirish orqali tushuntiradi. Birinchi ilmiy natija shuki, ijtimoiy adolat “taqsimot, protsedura, e’tirof” uch qatlamli matritsa sifatida Yangi O‘zbekiston kontekstida tizimlashtirildi. Ikkinchidan, bir qatlamdagi ijobiy natijaning boshqa qatlamdagi tizimli zararni avtomatik oqlamasligi “o‘zaro cheklovchi mezon” sifatida asoslandi. Uchinchidan, inson qadr-qimmati distributiv, protsessual va e’tirofiy talablarni birlashtiruvchi meta-mezon sifatida konseptuallashtirildi. Bu xulosalar ijtimoiy adolatni faqat natijaviy ko‘rsatkichlar bilan emas, protsedura sifati, teng maqom, real imkoniyat, javobgarlik va qayta ko‘rib chiqish imkoniyati orqali ham baholash lozimligini ko‘rsatadi. Shundan kelib chiqib, amaliy jihatdan ijtimoiy dasturlar uchun taqsimot, protsedura va e’tirof bo‘yicha yagona adolat ta’siri bahosini joriy etish, davlat xizmatlarida real kirish, sabab ko‘rsatish va kamsitmaslik indikatorlarini bir paketda monitoring qilish hamda islohotlar samaradorligini faqat agregat natijalar bilan emas, zaif guruhlarning imkoniyati va maqomidagi o‘zgarishlar bilan ham o‘lchash maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Maqola nazariy-konseptual xarakterga ega bo‘lgani sababli, taklif etilgan model universal empirik qonuniyat sifatida emas, keyingi qiyosiy va empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim bo‘lgan normativ-analitik konstruksiya sifatida talqin qilinadi. Uning asosiy ilmiy qiymati murakkab demokratik munosabatlarni soddalashtiruvchi monistik baholardan voz kechib, qaror va institutlarning bir vaqtning o‘zida bir nechta axloqiy hamda ijtimoiy mezonlar bo‘yicha tekshirilishini ta’minlaydigan konseptual maydon yaratishidadir. Shu ma’noda, tadqiqot natijalari demokratik boshqaruvning legitimligi nafaqat huquqiy vakolat va samaradorlikka, balki ta’sir ko‘rgan subyektlarning teng maqomi, ovozning e’tirofi, sabablarning ochiqligi va institutsional tuzatish imkoniyatiga ham bog‘liq ekanini asoslaydi.

ADABIYOTLAR

1. Hamroyev S. Yangi O‘zbekiston strategiyasida ijtimoiy adolatning barqaror taraqqiyotni ta’minlash asosi sifatidagi o‘rni // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. 2025. Vol. 5, No. 2. p. 235–239. DOI: 10.47390/SPR1342V5I2Y2025N36.
2. Ermatov S. Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy adolat tamoyillarining ustuvorligi // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. 2026. Vol. 6, No. 6. p. 164–167. DOI: 10.47390/SPR1342V6I6Y2026N21.
3. Сангаев Ц.Ц. Понимание справедливости в учении А. Сена // Вестник Бурятского государственного университета. Философия. 2022. No. 2. p. 58–63.
4. DOI: 10.18101/1994-0866-2022-2-58-63.
5. Павлова М.А. Эволюция конституционного регулирования принципа социальной справедливости в России в контексте федерализма и социальной дифференциации // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу». 2023. No. 4. p. 41–51. DOI: 10.34076/22196838_2023_4_41.
6. Fredman S. Substantive Equality Revisited // International Journal of Constitutional Law. 2016. Vol. 14, No. 3. p. 712–738. DOI: 10.1093/icon/mow043.
7. Giladi P. Epistemic Injustice: A Role for Recognition? // Philosophy & Social Criticism. 2018. Vol. 44, No. 2. p. 141–158. DOI: 10.1177/0191453717707237.
8. Olsaretti S. Introduction: The Idea of Distributive Justice // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 1–10.
9. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.38.
10. Robeyns I. The Capability Approach // The Oxford Handbook of Distributive Justice. Oxford University Press, 2018. p. 109–128.
11. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199645121.013.5.